

Unavení sluncem

Zdroj: Lidové noviny

Datum: 06.03.2010

Název: Unavení sluncem

Autor: Ivo Možný

Mutace: Celostátní

Rubrika: Orientace / esej

Oblast: Celostátní deníky

Dnešní třicátníci a čtyřicátníci doufají, že směřují k aktivnímu stáří. A co když 'šťastný věk' nepřijde?

Zbořte konvenční škatulky, i stáří má být naplněno prací a vzděláváním, píše americký sociolog Mark A. Krain. Jenže nový výzkum ukazuje, že koncept 'aktivního stáří' česká společnost nepřijala. A určitá část populace na něj nebude mít nikdy.

Evropa se pomalu propadá do neřešitelných problémů, jako ostatně celá euroamerická civilizace. Jedním z nich je dramatické stárnutí populací - v době, kdy civilizační vývoj zároveň otevřel občanům bohatých zemí nabídku dvou nových životní fází: dospělého mládí a mladého stáří.

Dospělé mládí vidíme všude kolem sebe: jsou to ti, kteří odkládají převzetí nezrušitelných rodičovských odpovědností za třicítka a dál - a zhruba v pětině případů na nikdy, protože se příliš zabydlí v iluzi, že stáří nepřijde a odpovědnost je zastaralý výraz, dnes už stažený z oběhu.

Mladé stáří má být ten šťastný věk, kdy už jsme svým povinnostem dostáli a žijeme zase svobodně a plně, pořád ještě zdraví, svěží a plni života, dobře zabezpečením sociálním státem a celoživotními úsporami, osvobození od odpovědnosti za děti a starostí v placeném zaměstnání. Má ležet někde mezi šedesátým a osmdesátým, pětaosmdesátým rokem života. Ale také mladé stáří má podle některých představ vlastně trvat věčně.

Život začíná ve čtyřiceti! Ne, v šedesáti!

Rozprava o mladém stáří, nejčastěji pod označením 'aktivní stárnutí', se v Evropě rozvinula už v 80. letech. Mělo to dvě příčiny. Jednak příslušníci první generace dospělého mládí překročili čtyřicítka a jejich jistota, že ten pohyblivý svátek bude trvat navěky, se počala otřásat. Začaly jim docházet signály, že jednou i oni zestárnou, a nedaly se přehlédnout. Co hůř: začalo jim docházet, že jednou také umřou, ale před tím může ležet kdovíkolik let, jež stráví jako relativně bezmocní staří lidé.

Ohromný úspěch měly najednou publikace 'Život začíná ve čtyřiceti', a jak šel čas, nahradily je tituly 'Život začíná v padesáti' - a nakonec: ovšemže v šedesáti! Dojemné úsilí o vymazání smrti z lidského života, tak charakteristické pro naši civilizaci v pozdní době, zažívalo konjunkturu - která ostatně pořád trvá.

Druhá příčina nevězela v lidské povaze naší civilizace, ale v její ekonomické pragmatice: v Evropě 80. let stále trvala jedinečně dlouhá konjunktura a nedostávalo se pracovních sil. Deficit prohlubovalo zlenošení Evropanů, přirozený důsledek dobrých časů: nikdo nechce dělat špinavé a nepříjemné práce.

První řešení, gastarbeitři z chudých zemí, začalo už v 80. letech ukazovat svůj rub: na jedné straně nepokoje a hořící auta v ulicích velkoměst, na druhé nástup extrémní pravice, která ohrožuje demokracii. Ale vždyť 'zdroje tu jsou': hledejme je ve vlastní, loajální populaci. Koncept aktivního stáří se báječně hodil k mediální a politické legitimaci posouvání důchodového věku směrem k sedmdesátce. Do důchodu šel také výraz 'zasloužený odpočinek' a na jeho místo nastoupil o generaci mladší výraz 'aktivní stárnutí'.

Odpoutávání v. aktivní stárnutí Je to optimistický program, který má nabídnout smysluplný životní postoj těm, kteří dnes do důchodu odcházejí skutečně nebývale zdraví a zdatní - a je jich stále více. U nás budou tvořit lidé nad pětašedesát let v polovině tohoto století třetinu domorodých Čechů.

Sociologové a sociální gerontologové používali pro pochopení změn, které přináší stárnutí, koncept opouštění rolí, rozvinutý do teorie odpoutávání. Jak člověk stárne, okruh očekávání k němu vztažených se zužuje: jednou ho přestanou potřebovat a opustí jeho domácnost děti a s nimi i rodičovské role; zůstane jen naděje, že se snad později změní v daleko méně náročnou roli prarodičů. Při odchodu do důchodu zlomem zanikne celý soubor očekávání vztažených k dosud zastávanému pracovnímu místu. A jak postupuje čas, odpoutává se člověk od dalších svých aktivit a rolí s nimi spojených, anebo se ony odpoutávají od něho.

Počínaje 70. lety se proti této teorii polemicky vyprofilovala teorie 'aktivního stárnutí'. Horlivé rozvíjení tohoto konceptu pak vedlo i v sociologické literatuře k velmi přitažlivým obrazům budoucnosti.

Tak například podle vize Roberta C. Atchleyho senioři 21. století, kteří se úspěšně adaptují na období stárnutí, budou nezávislími a samostatnými manažery svých vlastních životních cílů a zároveň flexibilní v tom smyslu, že budou ochotní zkusit své schopnosti a síly ve více různých činnostech. To ovšem předpokládá, jak píše jiný americký sociolog Mark A. Krain, zbořit konvenční 'škatulkovací' představu o třech životních etapách (mládí jako

fáze vzdělávání a přípravy na budoucí zaměstnání, dospělost jako ekonomicky produktivní období a stáří jako doba volného času a odpočinku) a nahradit ji flexibilnějším modelem permanentního prolínání vzdělávání, práce a zájmových aktivit.

Koncepce věkové diference by tak měla ustoupit koncepci věkové integrace, kde jsou hranice mezi zaměstnáním, vzděláváním a volným časem rozvolněny, celoživotní vzdělávání je propojeno s celoživotní prací a celoživotním provozováním zájmových aktivit ve volném čase.

A už jen radosti ve Slunečním státě Existují v odborné obci i jiné názory, leč v mém pojetí je sociologie věda, tedy pokus o pochopení a vysvětlení toho, co je. Formulaci toho, co bude, i toho, co být má, přenechává jiným způsobům myšlení. Oba citovaní autoři vidí své poslání jinak. Cítí se nadáni viděním do budoucna, na což já se necítím. Z pochopitelných důvodů: před mýma očima se už několikrát ta suverénně předvídaná budoucnost měnila v přítomnost - a bylo to věru napínavé.

Je zajímavé, že představy o budoucnosti se vyvíjejí velmi málo. Ten obraz společnosti, kde 'vzdělávání je propojeno s celoživotní prací a celoživotním provozováním zájmových volnočasových aktivit' my starší dobře známe z Marxe. Je to ale sen jistě starší, přesně tak si to představoval například i Campanella ve Slunečním státě (1623) a další autoři klasických utopií. Budoucnost se všeobecně mění méně nežli přítomnost, která ji předchází.

Pro sociologa, ale i pro odpovědného politika se tu otevírá otázka: A co ti, kdož nebudou nezávislími a samostatnými manažery svých vlastních životních cílů nebo nebudou dostatečně vzdělaní, nebudou patřičně flexibilní, nebudou ochotní zkusit své schopnosti a síly ve více různých činnostech - anebo nic z toho?

Vzdělaní, aktivní, unavení a zelení Obyvatelé sociálního státu, které všechny spojuje nárok na penzi, rozdělí život v kritickém okamžiku, kdy se nároku na důchod dožijí, přinejmenším na tři skupiny.

Jednak jsou tu ti, kdož na aktivní stáří mají a užívají si je. Víím, o čem mluvím: takové lidi nejčastěji vidím kolem sebe. Živili se a žíví hlavou a intelekt se prací neopotřebovává. Tedy také, ale zas to tak nevádí; zejména v akademických kruzích pohodlně přežívá v plné síle mnohý starý popleta.

Ale i mezi modrými límci vždycky byla a dnes dynamicky narůstá výrazná skupina starých borců a oldskautů, pro něž aktivní stárnutí není propagandistický pojem: dámy, kterým se blíží osmdesátka, dopoledne stráví v tělocvičně při pilates a odpoledne v univerzitě třetího věku; nebo účastníci zájezdu agentury Adventura s přechodem And, kteří v batohu najdou místo na sluchadla a inkontinenční vložky Vzestup kvality života a zázraky moderní medicíny skutečně přidaly do života let a posunutí hranice ekonomické aktivity až k sedmdesátce je jimi solidně podloženo.

Pak jsou tu ale ti, které my, čtenáři Orientace, vesměs nevidíme: neopouštějí model stáří jako odpoutávání se prostě proto, že jim na zastávání celé sady životních rolí docházejí už i v pátém decenniu síly, natož aby měli schopnost flexibilně si osvojovat role nové. Celoživotní vstávání po čtvrté, dojíždění k těžké práci v devastujícím prostředí, dlouhé úseky života s prací na tři směny a věčným nevyspáním a k tomu u žen druhá směna doma kolem dětí a baráku, u chlapů pravidelných pět šest piv denně Jsou způsoby života, které si nikdo nevybere, ale pro mnohé jsou celoživotním údělem. Každý obvodní lékař v dělnickém předměstí anebo na malém městě vám řekne, že nezanedbatelná část jeho klientely by se dala už před šedesátkou označit souhrnnou diagnózou: mnohočetné neduhy způsobené opotřebováním. Celková vyčerpanost. Nu a nakonec jsou tu i ti, kteří by předpoklady, síly i vzdělání měli, ale prostě se vyvíjejí aspoň na stáří k poznání, že hodnotový model práce - výdělek - konzum jako naplnění dnů není to nejlepší, co lze od života očekávat: 'pestří a zelení' třetího a čtvrtého věku, jak by je označila Hana Librová. Vysoká hodnota aktivity je zajisté ustavující hodnotou naší civilizace, ale pouze té naší.

Hypotéza se nepotvrdila...

Pro sociologii je zajímavé zjistit, nakolik jsou v realitě platné teorie o tom, že společnost začíná stárnutí chápat nově a že přibývá lidí, kteří si osvojili koncept aktivního stárnutí. Existuje pro to dobrý zdroj dat. Už od roku 1991 probíhá i v České republice European Values Study, reprezentativní šetření postojů evropských populací, které se každých zhruba deset let opakuje, takže je možno sledovat i vývoj. Na Fakultě sociálních studií MU dostala Eva Zachariášová jako zadání své magisterské diplomové práce (vedoucím byl Ladislav Rabušic) úkol provést analýzu odpovědí mladších seniorů, tedy věkové skupiny 60 až 75 let, jak se za posledních dvacet roků u nich proměnily hodnoty, související s jejich postavením a zapojením do společnosti.

Eva Zachariášová se opřela o data z roku 1991, roku 2001 a roku 2008 a zjišťovala, zda a jak se za sledované období změnil u kohort mladších seniorů pocit kontroly nad životem. Zvýšila se samostatnost seniorů oproti jejich předchůdcům? Zapojují se více do činností dobrovolných organizací? Jaký význam pro ně má práce? Jakým politickým životem žije skupina, která bude mít svým zvyšujícím se počtem a opětovným vzestupem sociálního postavení významný a vlivný politický hlas? Odpověď lze shrnout klasickou větou závěrů empirického výzkumu: Testovaná hypotéza se nepotvrdila, teorie odpoutávání zůstává více věrohodná nežli teorie aktivního stárnutí. V postojích českých seniorů nelze vysledovat v posledním dvacetiletí žádný jednoznačný trend, jejich politická participace, otevřenost do širší společnosti, sebevědomí a nezávislost se nezvyšují.

Postoje a aktivity těch, kteří jsou v této věkové skupině dnes, se nijak významně neliší od těch, kteří v ní byli před

dvaceti lety. Odpovědi na otázku, zda 'by jednotlivci měli převzít více odpovědnosti, aby se o sebe dokázali postarat', nebo zda naopak 'převzít více odpovědnosti a zajistit, aby bylo o každého postaráno, by měl stát', se v posledním dvacetiletí mírně posunuly - směrem k druhé variantě. Stejně je tomu s pocitem, že jedinec může ovlivnit svůj život; samostatných manažerů svých vlastních cílů mezi mladšími seniory spíše ubývá. Jako ostatně v celé populaci. ... a konjunktura končí Touha po věčném mládí je stará jako lidstvo samo. Leč přes všechny úspěchy moderní medicíny lidský věk se neprodlužuje; jen přibývá těch, kteří se dožijí až těch posledních let před jeho přirozeným koncem.

Stále větší podíl z nás se dožívá šedesátky i sedmdesátky relativně ve zdraví a svěžesti. Bez ohledu na ochotu populace už k posunutí důchodového věku mělo dojít dříve; skutečná otázka je jen, jak diferencovat nárok na nástup. A jak najít či udržet pracovní místa pro ty, kdo mohou a chtějí pracovat; nebude to lehké, karta se obrací, konjunktura naší civilizace skončila.

Česká republika je na tom ještě dobře, propad porodnosti u nás nastal s jednogeneračním zpožděním oproti státům západní Evropy. Časem už ale postupuje silná kohorta Čechů narozených v 70. letech. Dnes je jí kolem čtyřiceti, pořád pohoda. Až pro ni přijde čas penzijního věku, bude to horší: v pořadí podílu pětadesátiletých a starších nás právě tato silná generace posune z dnešního zhruba dvacátého místa do opravdu povážlivého postavení šesté nejstarší populace v Evropě. Opravdu vážným problémem pak je, jak se postaráme o lidi vysokého věku. Nezhroutlí-li se do té doby naše zdravotnictví, což by vyřešilo problém přirozenou cestou, bude u nás v polovině století na čtvrt milionu lidí kolem devadesáti a výš.

Sám bych rád věděl, co bych dělal, kdyby mi dnes bylo čtyřicet.

Je zajímavé, že představy o budoucnosti se vyvíjejí velmi málo. Ten obraz společnosti, kde celoživotní vzdělávání je propojeno s celoživotní prací a celoživotní zábavou, my starší dobře známe z Karla Marxe.

Více odpovědnosti by měl převzít stát a 'postarat se' - zaznívá častěji než dřív. Stejně je tomu s pocitem, že jedinec může ovlivnit svůj život; samostatných manažerů svých vlastních cílů mezi mladšími seniory spíše ubývá.

Foto popis|

O autorovi| Ivo Možný, sociolog Autor (* 1932) je profesor sociologie, zakladatel a první děkan Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Zpracovatel: Anopress IT a.s.

Děkujeme za používání našich služeb a věříme, že je budete ke své spokojenosti využívat i nadále.

S pozdravem

Obchodní oddělení

Anopress IT, a.s.

Prvního pluku 12a, 186 00 Praha 8

tel.: 255 729 671

fax: 255 729 673

e-mail: obchod@anopress.cz

www.anopress.cz, www.cicr.cz

Anopress IT, a.s., dodavatel profesionálního monitoringu médií, je součástí společnosti Creditinfo Czech Republic, s.r.o., dceřiné firmy mezinárodní skupiny Creditinfo Schufa Group, jejímž posláním je poskytovat zákazníkům v České republice komplexní a kvalitní informace o podnikatelských subjektech, a to zejména z oblasti finanční a kreditní.